

DEMOKRAT PARTİ TRABZON MİLLETVEKİLİ HÜSEYİN PERTEV SANAÇ (1954-1961)

Zehra ARSLAN*

ÖZET

Hüseyin Pertev Sanaç, Demokrat Parti (DP)'nin hukukçu Trabzon milletvekillerinden birisidir. 1954 seçimlerinde Meclis'e girmesi ve teşrii hayatının başlamasına kadar olan süreçte kendisini vatan ve devlet hizmetlerine adanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda, Milli Mücadele döneminde büyük yararlılıkları görülmüş ve İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde de hizmetlerini sürdüren Sanaç, 1953 yılında aktif siyaset hayatına Demokrat Parti'nin saflarında girmeyi tercih etmiştir. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti Trabzon Milletvekili olarak Meclis'e girmeyi başaran Sanaç, burada aktif olmamakla birlikte encümen ve komisyonlarda görev yapmıştır. Sanaç, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile tutuklanmış ve Yassıada'da yargılanarak beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Yargılama süresince avukatı, Ruhi Eyüboğlu olmakla birlikte hukukçu kimliğini ön plana çıkartan ek savunmalar yapmıştır. 1962 affı ile serbest kalan Sanaç, 1967 yılında vefat etmiştir. Ağırlıklı olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Yassıada Tutanakları çerçevesinde hazırlanmış olan çalışmanın amacı, Demokrat Parti Trabzon Milletvekili Hüseyin Pertev Sanaç'ın Yassıada Mahkemesi'nde yargılanma süreci hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Milletvekili, siyaset, savunma, Yassıada

ABSTRACT

Hüseyin Pertev Sanaç is one of the deputies of Democrat Party (DP) from Trabzon who studied law. He devoted his life to his country and state affairs until he was elected in 1954 and became a member of Parliament and initiated his legislative life. He offered many services during the World War I and National War of Independence. He was rewarded with War of Independence Medal. He continued his services during the Republic period. He preferred starting his active political life in 1953 under the body of Democrat Party. He was able to enter Parliament as a deputy from Trabzon in the election held in 1954 with Democrat Party. Though he was not active to a great extent, he worked in commissions. Sanaç was arrested during 1960 Coup D'etat. He was put on trial in Yassıada and sentenced for penal servitude. During the trials, his legal adviser was Ruhi Eyüboğlu. However, he made additional defenses showing his legal identity. Sanaç was released in 1962 with amnesty law. He died in 1967. This study was mainly based on Yassıada Reports kept in Prime Ministry Republic

* Doç. Dr, RTE Üniversitesi, Tarih Bölümü, Rize. zehra_arslan2009@hotmail.com

Archive. It dwells on trial process of Democrat Party Trabzon Deputy Hüseyin Pertev Sanaç in Yassıada court.

Keywords: Deputy, policy, defense, Yassıada

1954-1960 döneminde Demokrat Parti Trabzon Milletvekili olarak parlamentoda görev yapan Hüseyin Pertev Sanaç, 1312 (1896), Malatya Hekimhan-Karadere doğumludur. Birinci Dünya Savaşı'nda 51 ve 52. Fırkalar ile Dicle Grubu'nda yedek topçu subay olarak Irak Cephesi'nde yapılan muharebelere katılmış ve bu savaşlar esnasında Fellâhiye mevkiinde yaralanmıştır.¹ Mütarekeden sonra Suruç İlçesi jandarma komutanı iken Urfa milli kuvvetlerinin safında Fransızlara karşı mücadele etmiştir. Fakat bu muharebelerde Fransızlar tarafından tutuklanarak o dönemde Fransızların Kilikya Fevkalade Komiserliği karargâhı olan Adana'ya götürülmüştür. Fransızlar, tarafından İtalyan işgal kuvvetlerine teslim edildikten sonra Konya'ya götürülen Pertev Sanaç, burada serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra da Milli Mücadele'de aktif olarak yer almaya devam etmiştir. Sanaç, Bursa ve El-Cezire cephelerinde tekrar Fransızlarla çatışmış ve Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinden ötürü Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir (TBMM Zat ve Sicil Dosyası.)

Cumhuriyet döneminde de askeri hizmetlerine devam eden Sanaç, Şeyh Sait isyanının bastırılmasında rol almıştır. 20 Kasım 1934 tarihinde de jandarma yüzbaşısı iken görevinden istifa ederek Milli Emniyet Müfettişliğine nakil olmuştur. Urfa, Trabzon Emniyet Müfettişlikleri ile Diyarbakır Bölge Emniyet Başmüfettişliği'ne son olarak da Zonguldak Bölge Emniyet Başmüfettişliği görevlerinde bulunmuştur (TBMM Albümü: 673- 756.)

Pertev Sanaç, 1952 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Büyük bir muhabbetle bağlı olduğu kızının evlenerek Trabzon'a yerleşmesi sonucunda Trabzon'a gelen Sanaç, burada serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra da Trabzon Demokrat Parti teşkilatından gelen ısrarlara dayanamayarak, "*ateşten gömlektir*" dediği siyasete girmiştir. Böylece 1953 yılının Eylül ayında Pertev Sanaç'ın, Trabzon DP teşkilatına katılması ile zorlu siyasi yaşantısı başlamıştır (Arslan 2011: 338; Yeni Yol 15.09. 1953).

1. Milletvekilliği Dönemi

Pertev Sanaç, 1954 seçimlerinde 86.026 oy alarak DP'den Trabzon milletvekili seçilmiştir (TBMM Zat ve Sicil Dosyası), (Arslan 2011: 338).² X. Dö-

¹ Zat ve Sicil dosyasında Pertev Sanaç'ın fiziksel özellikleri de yer almaktadır. Buna göre Sanaç, 1.70 boyunda, ela gözlü, beyaz tenlidir. Ailevi bilgileri ise şöyledir: Annesinin adı Zehra, babasının adı Mustafa'dır. İki çocuk babası olan Sanaç, Arapça bilmektedir.

² 1954 seçimlerinde Pertev Sanaç dışında Halit Ağançoğlu, Hüseyin Sabri Dilek, Mahmut Goloğlu, Muzaffer Harunoğlu, Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu, Emrullah Nutku, Selahattin Kara-

nemde Dâhiliye Encümeni üyeliğine seçilmiş, trafik kanunu, neşir yolu ve radyo ile işlenecek suçlar, gayrimenkul kiralari ve milletvekili seçim kanununun tekriri müzakeresi ile ilgili kurulan geçici komisyonlarda üyelik yapmıştır. Pertev Sanaç, X. Dönemde iki konu üzerinde Meclis'te görüşlerini beyan etmiştir. Bunlardan ilki, 28 Ocak 1955 tarihli Meclis oturumunda 1110 sayılı Askerî Memnu Mıntıklar Kanununun birinci maddesinin "B" bendinin tadili hakkındaki kanun münasebetiyle yaptığı konuşmadır. Burada, pasaport kanununun kısa değerlendirmesini yaparak, Türkiye'nin münasebette bulunduğu ülke vatandaşlarının pasaportları ile Türkiye'ye giriş çıkışlarının serbest bırakıldığını söylemiştir. Sanaç, Türkiye'ye gelen yabancı birisinin pasaportu olsa dahi, giriş yaptıktan sonra Emniyet Teşkilatının ve Dâhiliye Vekâletinin gelenler hakkında araştırma yapması gerektiği görüşündedir. Milli menfaatleri her şeyden üstün tutan Sanaç, yasaklı olarak nitelenen bölgelerde yapılacak iktisadi faaliyetlere taraftar değildir. Fakat Milli Müdafaa ve Dâhiliye vekâletlerinin onayı alındıktan sonra bu tür bölgelerdeki iktisadi faaliyetlere izin verilmesinde sakınca görmemiştir (TBMM 1955: 209-210).

14 Şubat 1955 tarihli Meclis oturumunda yine 1110 sayılı Kanunun tadili üzerinde söz alan Pertev Sanaç, burada da yasak bölgelerin gerekli olduğunu savunmuştur. Çünkü Sanaç'a göre en demokratik ülkelerde dahi mevcut olan bu mıntıklar, ülkenin emniyeti, bekası ve geleceği için gereklidir. Devleti lüzum görülen alanların emniyete ve kontrole alınmasına sevk eden 1110 sayılı Kanuna göre; yasaklı bölgelere girmek isteyen bir yabancı, Dâhiliye Vekâleti ve ona bağlı servislerin mütalaası alındıktan sonra izin alması mümkündür. Daha önce Milli Müdafaa Vekâleti de olaya dâhil edilmişken Sanaç, Hükümetin formaliteleri azaltmak için bu yola başvurduğunu söylemiştir. Eski bir Emniyet Müfettişi olarak Pertev Sanaç, konu üzerinde yapılan konuşmalarda yasak bölgelerin emniyetinin bağlı oldukları illerin valiliklerine bırakılması önerisine karşı çıkmıştır. Onun görüşüne göre, Milli Müdafaa Vekâleti, Dâhiliye Vekâleti'ne danıştıktan sonra, tüm sorumluluğu üzerine almalıdır (TBMM 14.02.1955: 98-100), (Milliyet 15.02.1955: 7).

Pertev Sanaç, X. Dönemde Meclis'te son olarak Dâhiliye Vekâleti'nin 1955 yılı bütçesi üzerinde yapılan görüşmelerde söz almış ve 3201 sayılı Kanunla, Emniyet müfettişliklerine hariçten herhangi bir kişi alınabilmesine imkân sağlanmasını eleştirmiştir. Çünkü bu durumda, sadece Türk vatandaşı olup okuma yazma bilen bir vatandaş Emniyet Müfettişliğine alınıyor ve bir yıl çalıştıktan sonra memur olabiliyordu. Bir müsteşarın bu yolla ve 80-90 liralık maaşla memur tayin edebilmesinin hukukta yeri olmadığını belirten Sanaç, ilgili uygulamanın ve maddenin kaldırılması gerektiğini savunmuştur (TBMM 23.02.1955: 553).

yavuz, Sami Orberk, İsmail Hakkı Şener, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ve Osman Ferit Turan Trabzon'dan Demokrat Parti milletvekili seçilmişlerdir.

Başvekâlet bütçesi üzerinde 2 Ocak 1956 tarihinde yapılan Meclis müzakerelerinde milli güvenliğe yönelik mektupların açıldığı, dinleme cihazlarının konulduğu şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Tartışmalara katılan Sanaç, 24 yıl Milli Emniyette çalıştığını ve müdür yardımcılığına kadar yükseldiğini hatırlatarak ileri sürülen iddialardan hiçbirisinin gerçekleştiğine tanık olmadığını söylemiştir (Milliyet 03.01.1956: 7), (Akşam 03.01.1956). Pertev Sanaç X. Dönemde ayrıca Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin kuruluşu ile ilgili Kanun Teklifinin altına imza atan milletvekilleri arasında olup, 5 Nisan 1957 tarihinde toplanan Türk-Ortadoğu Parlâmentolar arası Dostluk Grubu'nun da muhasipliğine seçilmiştir (Arslan 2011: 172), (Ayın Tarihi 06.04.1957).

Pertev Sanaç, sakin geçen X. Dönem teşri faaliyetlerinin ardından 1957 yılında yapılan seçimlerde 75.143 oy alarak yine DP'den Trabzon milletvekili seçilmiş (Arslan 2011: 358-435)³ ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. Mebusların tahsisat miktarını 2000 lira olarak tespit eden 1757 sayılı Kanuna ek 5142 sayılı Kanunun birinci maddesini tadil eden 6478 sayılı Kanun, 22.02.1955 tarihinde kabul edilip, 25.02.1955 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti (Resmi Gazete Sayı: 8940, 25.02.1955). XI. Dönemde Pertev Sanaç'ın ilk faaliyeti, 6478 sayılı Kanunun değiştirilmesi için dört milletvekili ile bir teklif vermesi olmuştur. Fakat daha sonra Sanaç ve arkadaşları verdikleri teklifin geri alınmasını istemişlerdir⁴ (TBMM 03.06.1959: 433). Ayrıca 6478 sayılı Kanunun değiştirilmesi dışında Sanaç'ın da aralarında bulunduğu altı milletvekili tarafından mebus tahsisatının 4280 lira olmasını sağlayacak bir başka Kanun Teklifi daha verilmiştir (Milliyet 09.02.1959). Meclis tutanakları incelendiğinde bu dönemde Pertev Sanaç'ın Genel Kurul'da herhangi bir konu üzerinde görüş beyan etmediği görülmüştür. Bunun dışında Hükümetin Meclis'e veya gruba getirdiği teklifleri desteklemekle birlikte, sertleşen siyasi zeminde olayların mümkün olduğunca dışında kalmayı tercih etmiştir.

2. Pertev Sanaç'ın Yassıada'da Savunması ve Yargılanması

27 Mayıs 1960 tarihinde tutuklanarak nezarete konulan Pertev Sanaç, Mayıs ayı sonunda Yassıada'ya sevk edilen 150 kişi arasındadır (Milliyet 01.06.1960). Yüksek Soruşturma 4 Nolu Kurulunun kararı gereğince Pertev Sanaç'ın aleyhinde isnat edilen suç Türk Ceza Kanununun 141/3 ve 146.

³ Ahmet Haluk Çulha, Hüseyin Sabri Dilek, Mahmut Goloğlu, Fikri Karanis, Selahattin Karayavuz, Osman Nuri Lermioğlu, Hasan Cemil Polat, Salih Zeki Ramoğlu, Hüseyin Pertev Sanaç, İsmail Hakkı Şener, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ve Osman Ferit Turan 1957 seçimleri ile DP'den seçilen Trabzon milletvekilleridir.

⁴ 6478 sayılı Kanunun değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi verip sonra iadesini talep eden milletvekilleri şunlardır: Ağrı Milletvekili H. Öztürk, Van Milletvekili T. Doğuşiker, Bingöl Milletvekili E.Yıldız, Muş Milletvekili Ş.Ağaoğlu ve Trabzon Milletvekili H. Pertev Sanaç.

maddeleri (Arslan 2013: 24) ⁵ iken tevkif nedeni ise Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104. maddelerini kapsamaktadır (B.C.A. 010.09/5.15.1).

Pertev Sanaç'ın, tutuklandıktan sonra ilk ifadesi 30 Ağustos 1960 günü alınmıştır. O tarihe kadar herhangi bir sabıkası bulunmayan Sanaç, verdiği tek sayfalık ifadesinde, 40 yılı aşkın bir zaman ülkesine hizmet ettiğini belirtmiştir. 1954 seçimleri ile Meclis'te teşrii faaliyetlerine başlayan Pertev Sanaç, altı yıllık milletvekilliği döneminde iktidarın, iddia edildiği gibi diktaya gitmek veya bir zümrenin hâkimiyetini tesis etmek amaçlı hareketlerini müşahede etmediğini söylemiştir. Eski istibdat idaresinin bir kısmını gördüğünü de hatırlatan Sanaç, Anayasa Mahkemesi olmadığı için Meclis'in kabul ettiği kanunların geçerli olduğunu hatırlatarak, Tahkikat Komisyonu⁶ kurulması ve bu komisyona yetkiler tanıyan 7468 sayılı Kanunun lehinde oy kullandığını söylemiştir (B.C.A. 30.08.1960: 56).

Pertev Sanaç'ın Yassıada mahkemesinde avukatı, aynı zamanda DP Trabzon milletvekillerinden Sabri Dilek ve Fikri Karanis'in de savunmalarını üstlenen Ruhi Eyüboğlu'dur.⁷ Eyüboğlu, 23 Mayıs 1961 tarihinde Pertev Sanaç, Sabri Dilek ve Fikri Karanis'in ortak savunmasını, delil ibrazlarıyla birlikte Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına sunmuştur. İbraz edilen 13 vesikanın çoğunluğu Sabri Dilek'le ilgilidir. Bunlar arasında Pertev Sanaç'ın da aralarında bulunduğu Trabzon milletvekillerinin büyük bir arkadaş grubuna dâhil olduklarının belirtildiği Şem'i Ergin'in Kim Mecmuasında 24 Ekim 1960 tarihinde yayınlanan hatıraları mevcuttur. Mahkemeye sunulan bir diğer delil olan Trabzon'da yayınlanan ve DP'ye muhalif Halk Gazetesi'nin 24-25 Aralık 1958 sayılı nüshalarını içeren "6" numaralı vesikada ise Sabri Dilek, Fikri Karanis gibi Pertev Sanaç da DP içerisindeki muhalifler olarak bilinen "yaylacılar"⁸ arasında gösterilmiştir (B.C.A. 23.05.1961), (Halk 24.12.1958), (Halk 25.12.1958).⁹

⁵ TCK'nın yürürlüğe girdiği 1926 tarihinde 141 ve 142. maddeler "Vatan Aleyhinde Cürümler" başlığında yer almıştır. 1960 yılında Cumhuriyet ve demokrasiye karşı eylemler bu kapsama alınmıştır. 146. madde ise Anayasayı ihlal suçudur.

⁶ Kanun 18.11.1960 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. (Resmi Gazete, Sayı: 10661, 22.11.1960).

⁷ Trabzonlu olan Ruhi Eyüboğlu, Fikri Karanis'in uzaktan kan bağı olmayan akrabasıdır (Sözlü görüşme 30.01.2015).

⁸ Yaylacılar, başını Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı'nın çektiği ve DP içerisinde Menderes'e ve hükümete muhalif olanlardan oluşan gruptur. Bunlar kısaca "Yaylacılar" olarak adlandırılmışlardır. 1958 yılında sayılarının 200'e ulaştığı iddia edilen yaylacılar arasında Trabzon'dan şu vekiller gösterilmekteydi: Sabri Dilek, Mahmut Goloğlu, Osman Turan, Fikri Karanis, Pertev Sanaç, Osman Lermi, Haluk Çulha, Salih Ramoğlu, İsmail Şener. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Selahattin Karayavuz ve Hasan Polat ise "Menderesçiler" olarak bilinmekteydiler. Zehra Arslan, "Demokrat Parti'nin Muhalif Siyasetçilerinden Trabzon Milletvekili Hüseyin Sabri Dilek (1954-1961), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 211, s. 73.

⁹ Bu haberlerin doğruluğu şüphelidir. İlk olarak o yıllarda Trabzon'da yayınlanan gazetelerde muhalif kanadı temsil eden Halk Gazetesi'nin, özellikle Hükümet yanlısı Doğu Gazetesi ile mücadelesi vardır. Her iki gazetede de muhalifler veya DP yanlıları hakkında abartılı rakamlara veya yalan haberlere rastlanmakta ve bu hususta tekzipler yayınlanmaktaydı. İkinci

Mahkeme Heyetinin ilk celseden itibaren tutuklu milletvekillerini, Bayar ve Menderes aleyhinde hareket ettirmeyi amaçladıkları yönünde kanaat edinildiğinden (Karanis 1994:454) müdafaada, DP içerisinde muhalif bir grubun üyesi olarak gösterilen Pertev Sanaç'ın Menderes ve DP iktidarının tüm uygulamalarını benimsemediği yönünde bir izlenim verilmek istenmişti.¹⁰ Dolayısıyla savunmayı bu doğrultuda oluşturmak Yassıada'nın şartlarına uygundu. Nitekim hem Ruhi Eyüboğlu hem de Pertev Sanaç tarafından hazırlanan savunmalarda Sanaç'ın, Menderes ve Bayar'ı ziyaret etmediği ve bu ikilinin iltifatlarına mazhar olmadığı özellikle vurgulanmıştı (B.C.A. 11.08.1961). Pertev Sanaç, 11 Ağustos 1961 tarihli müdafaasında da mebusluğu müddetince maddi bir menfaat elde etmediğini, refakat veya resmi bir heyetle seyahat yapmadığını ve lider kadroyla teması ve münasebeti bulunmadığını söylemişti (B.C.A. 11.08.1961: 14). Savunmada ayrıca milletvekilliği döneminde yaptığı konuşmalar delil olarak gösterilerek Sanaç'ın müfrit bir fikrin sahibi veya destekçisi olmadığı ve görevi süresince fiil ve hareketlerinde kasıt bulunmadığı belirtilmiştir (B.C.A. 11.08.1961).

16 Haziran 1961 tarihinde sorgulaması yapılan Pertev Sanaç, üç sayfadan oluşan yazılı cevabını mahkemeye sunmuştur. Cevap dilekçesi, sadece iddianamede kendisine atfedilen suçlamalara verdiği yanıtları içermektedir. 1954 yılında milletvekili seçildikten sonra teşri hayatı süresince Anayasaya bağlı kalmaya azami derecede dikkat ettiğini belirten Sanaç, kasti bir ihlalin söz konusu olmadığını ve olamayacağını söylemiştir. Anayasaya aykırı görülen ve dikta rejimine gidişin delili olarak gösterilen kanunların ise o günlerde ihtiyaç olduğu kanaatinde olan Sanaç, bu kanunları milli menfaatlerin gereği olarak görmüştür. Bu düşünceyle de Meclis Tahkikat Komisyonu kurulması için müspet oy kullandığını belirtmiştir (B.C.A. 11.08.1961: 14).

Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına 11 Ağustos 1961 tarihinde, altı sayfalık Pertev Sanaç'ın müdafaasını sunan Ruhi Eyüboğlu, savunmada müvekkili açısından olduğunu belirtmekle birlikte genel anlamda önemli bir noktaya temas etmiştir. Bu, bir kanunun Anayasaya mugayir olup olmadığına karar veren merciin Meclis olduğu hususudur. Kanun yapan Meclis, mesuliyetini de taşımakla yükümlü olurdu. Millet'in oyu ile belirlenen bir devirdeki Meclis'ten hesap aranması ise doğru bir tutum olarak görülemezdi. 1950 öncesi iktidarın da Anayasaya mugayir kanunları ve kanunsuz hareketleri vardı. Bunun muhasebesini millet yapmış ve yapanları ibra etmişti (B.C.A. 11.08.1961: 1-7).

Müdafaada Anayasaya aykırı denilen kanunlar lehinde oy kullanmış olmanın dikta rejimi kurma kastının bir delili olmayacağı belirtilmişti. Çünkü bu kanunlar tüm komisyonlardan geçerek halkın seçtiği meşru bir mec-

olarak Pertev Sanaç'ın kızı ile yaptığımız sözlü görüşmede babasının yaylacı olduğuna dair iddialar reddedilmiştir. Pertev Sanaç'ın Kızı Ayhan Hanımla 30.01.2015 tarihinde yapılan sözlü görüşme.

¹⁰ Fakat bu iddia, 30.01.2015 tarihinde Pertev Sanaç'ın Kızı Ayhan Hanımla yaptığımız sözlü görüşmede yalanlanmıştır. Sonuç Bölümünde bu hususta değerlendirme yapılmıştır.

liste görüşülmüştü. Burada ileride olabilecekleri tasavvur edip sonuçlarını düşünmek ve buna göre aleyhte veya lehte oy kullanmak gibi bir durum söz konusu olamazdı. Durum böyleyken meşru bir Meclis'e gelen bir kanunun lehinde oy vermiş olmayı iddia makamı kasıt olarak gösterme çabasına girmişti. Bu durumda iddia makamının yapması gereken şey, mücerret oy vermeyi değil, kötü amaç, menfaat gibi nedenlerle oy verildiğini ispatlamak olmalıydı. Buradan hareketle Ruhi Eyüboğlu, müvekkilinin Anayasaya aykırı olarak değerlendirilen kanunlara dönemin ruhu ve inancı istikametinde olumlu oy verdiğini belirtmişti. Fakat Meclis'te bulunmasına rağmen tartışmalardan etkilenerek enfarktüs geçirdiğini belirttiği müvekkili, 7468 numaralı kanun lehinde veya aleyhinde oy kullanamamıştı (B.C.A. 11.08.1961). Savunmayı desteklemesi amacı ile de Pertev Sanaç'ın hastalığına dair 27 Ocak 1957 tarihli bir rapor, delil olarak mahkemeye sunulmuştu (B.C.A. 11.08.1961).¹¹

Ruhi Eyüboğlu tarafından yapılan savunmanın aksine Pertev Sanaç, yukarıda belirtildiği gibi hem 30 Ağustos 1960 tarihinde verdiği ilk ifade-sinde hem de 16 Haziran 1961 tarihli müdafaasında 7468 sayılı Kanunun lehinde oy kullandığını söylemiş ve bu kararının arkasında durmuştur. Bu çelişkinin farkında olan Sanaç, avukatının savunmasına ek "Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına" hitaben "Eski Trabzon Mebusu" namı adı altında el yazısı ile dört sayfadan oluşan bir müdafaa dilekçesi mahkemeye sunmuş ve burada avukatına iştirak ettiğini belirtmiştir. Dilekçede Anayasaya aykırı olarak görülen kanunlardan hangilerinin lehinde oy kullandığının Yüce Divanın bilgisi dâhilinde olduğunu hatırlatan Sanaç'ın "Anayasaya aykırı kanunlar" nitelemesine itirazı vardır. Sanaç'a göre bunlar, devrin ihtiyacı ve bir gerekliliği idi ve bu nedenle Anayasaya aykırı görülemezlerdi. Dolayısı ile de lehlerinde oy kullanmış olmasının Anayasaya aykırı bir yönü olamazdı (B.C.A. 11.08.1961).

Müspet oy verdiği için Pertev Sanaç'a yönelik suçlamaların başında yer alan TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun,¹² gerçekten de DP iktidarının hem döneminde hem de Yassıada'da en çok tartışılan uygulamalarından birisi olmuştu. Bu bağlamda önem derecesi dikkate alınarak Kanun hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse "Vazife ve Salahiyet", "Ceza Hükümleri" ve "Usul Hükümleri" başlıkları altında üç bölüm ve 13 maddeden oluşan Kanun ile Tahkikat Encümenlerine, yayım yasağı koyma, yayım toplatma, dilediği toplantı ve gösteriyi engelleme, her türlü tedbir ve karar alma yetkileri verilmişti. Kanuna, çıkartıldığı dönemden itibaren muhalefet, öğrenci, asker, üniversite çevresi başta olmak üzere toplumun birçok kesim tarafından antidemokratik olduğu eleştirileri altında tepkiler gösterildi. Demokrasiye uygunluğu konusunda tartışmalı olan

¹¹ Bu rapor, 25 Ocak 1957 tarihli olduğundan Pertev Sanaç'ın hastalığını kanıtlamaktadır.

¹² Kanun, 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilip 28 Nisan 1960 tarihli 10491 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

Kanunun birinci maddesinde, TBMM Tahkikat Encümenleri ile onların görevlendirecekleri tali encümenlere; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müddeiumûsine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adlî âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetler verilmişti (Resmi Gazete 28.04.1960). Kanun, Yassıada Davalarında da art niyetle Tahkikat Komisyonunun kurulması¹³, bu Komisyona olağanüstü yetkiler verilmesi¹⁴ ve bu yetkilerle anayasanın fesih ve ilga edilmeye çalışılması olmak üzere Anayasa İhlal Davası altında sayılan sekiz suçtan üçünü oluşturmuştu.¹⁵

Pertev Sanaç'ın 27 Mayıs Darbesi'ne gidişte önemli bir mihenk taşı olarak görülen "TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun"u destekleme nedeni, Tahkikat Komisyonlarının sadece tedbir amaçlı kurulduklarına inanmış olmasıdır. Nitekim savunmasında Tahkikat Komisyonlarına nihai karar verme yetkisi tanınmadığından dolayı 7468 sayılı Kanun ile kurulan Tahkikat Encümenlerinin, kazai salahiyetleri bulunmadığını belirtmiştir. Sanaç, savunmasında dönemin şartlarına vurgu yaparak, gereklilik olarak gördüğünü belirttiği kararını savunmuştur (B.C.A 30.08.1960).

Avukatı tarafından yapılan müdafaada vurgulanan bir diğer husus, Pertev Sanaç'ın sadece Demokrat Partili bir milletvekili olduğu için suçlamalara maruz kaldığı iddiasıdır. Çünkü şerefli bir geçmişe sahip olan müvekkilinin, dikta kastı hiçbir zaman olmamıştı, 1954 seçimlerinde vatandaşın oyu ile Meclis'e seçilmişti. Memuriyet sicili ve geçmişini ispat edecek tüm belgeler zaten mahkemenin elinde bulunuyordu. Genç yaşta Irak Cephesinde çarpışmış ve yaralanarak iki defa İngilizlere esir düşmüştü, İstiklal Savaşı'na ise genç bir jandarma subayı olarak iştirak etmiş ve iftihar edilecek hizmetleri görülmüştü. Bu hizmetlerin bir sonucu olarak 1927 yılında seçildiği Emniyet Teşkilatında hızla yükselmişti. Vatan müdafaasında büyük hizmetleri görülmüş olan müvekkili şimdi ise vatana ihanet suçlaması ile karşı karşıya bırakılmıştı (B.C.A. 11.08.1961).

Müdafaada ayrıca Pertev Sanaç'ın yersiz bir parti mücadelesi olarak gördüğü olayları, tasvip etmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte genç demokrasiden ve mevcut siyasi oluşumlardan Batı'daki gibi siyasi düzen beklenemeyeceği bilincine sahip olan Sanaç, 1957 seçimlerinden sonra parti

¹³ Tahkikat Komisyonu kurulması için tahrir 14.04.1960 tarihinde DP Bursa Mebusu Mazlum Kayalar ve DP Denizli Mebusu Baha Akşit tarafından verilmiştir. Tahririn verilmesindeki amaç CHP'nin kanun dışı olarak nitelenen yıkıcı faaliyetlerinin araştırılması olarak belirtilmiştir. İsmet Paşa önerge üzerinde söz almış ve önergenin kabul edilmesi halinde Türk siyasi hayatının tamir edilemez ve çare bulunamaz bir şekil alacağını söylemiştir. (TBMM 18.04.1960, 194)

¹⁴ Kanunun Teklifi, DP Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu, Bolu Mebusu Reşat Akşemsettinioğlu, Yozgat Mebusu Sefer Eronat ve Rize Mebusu Muzaffer Önal tarafından verilmiştir. Muhalefetin itirazlarına ve yoğun tartışmalara rağmen bu teklif 27.04.1960 tarihinde kabul edilmiştir. (TBMM 27.04.1960, 309)

¹⁵ (wiki-pedia.org/Yassıada Yargılamaları, Erişim: 06.08.2015).

münasebetlerinin ve vatandaşın huzurunun bozulduğunu düşünmekteydi. Olayların nedeni, Türkiye'de partililiğin yarattığı zaaf, bilgisizlik ve tecrübesizlikti. Oysa suçlamalara maruz kalan Pertev Sanaç olaylara ne dâhil olmuştu ne de destek vermişti. Meclis'teki çalışmalarının çoğu komisyonlarda geçen müvekkili, hastalığı nedeniyle heyecandan ve bu tür ortamlardan uzak durmuş, hitabeti güçlü olmadığı için de Meclis'te konuşmayı tercih etmemişti (B.C.A. 11.08.1961). Son olarak da savunmada, müvekkilinin masumiyeti tekrar dile getirilerek beraatı talep edilmişti (B.C.A. 11.08.1961).

Pertev Sanaç da 11 Ağustos 1961 tarihli müdafaa dilekçesinde DP milletvekillerine isnat edilmek istenen kanun dışı maddi veya manevi menfaat temin etmek suçlamasına değinmiş ve bu tür isnatları kesin bir dille reddetmiştir. Sanaç, tutumu ve kişiliği hakkında da özet bir bilgiye yer vermiştir. Buna göre o dönemde 66 yaşında olan Sanaç, sakin mizaçlı bir karaktere sahipti ve rahatsızlığı nedeniyle de mebusluğu süresince heyecan ve tartışmalardan uzak kalmaya çalışmıştı. Milli Mücadele döneminden itibaren ömrünü vatana hizmet ve düşmanlarla savaşarak geçirmiş, hizmetleri harp tarihine geçmişti. Yaptığı hizmetlerden sonra kendisine isnat edilen suç çok ağırdı ve *"...ne yapayım ki, vatan hıyaneti gibi çok ağır bir suç ile itham edilmiş bulunuyorum.."* sözleriyle duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Savunmasının son bölümünü de bu hissiyatla kaleme aldığı cümlelerden oluşturmuştu: *"Sayın hâkimlerim ben vatan haini değilim ve olamam da..."* diyen Sanaç, suçlamaların tümünü reddettiğini belirterek beraatını talep etmişti (B.C.A. 11.08.1961).

Bir taraftan DP mensuplarını yargılamak için oluşturulmuş olan olağanüstü mahkemede¹⁶ aklanmak için savunmalar hazırlanıp, delil ibrazları yapılırken diğer taraftan Pertev Sanaç'ın da aralarında bulunduğu sanıklar, Yassıada mahkemesinin zorlu ve yıpratıcı geçen duruşmalarına direnç göstermeye çalışıyorlardı. Özellikle de sona doğru yaklaşıldığında bazı sanıklar için endişeli bekleyişin yerini çaresizlik ve umutsuzluk alırken, bazıları ise sürecin olumlu veya olumsuz bir an önce sonuçlanmasını istiyorlardı. Gerçekten de Pertev Sanaç'ın yargılandığı ve daha sonra Yassıada'da 17 davanın birleştirildiği Anayasayı İhlal Davasının duruşmaları sanıkların adeta sabır ve dayanma güçlerinin de ölçüldüğü bir süreç olmuştu. Pertev Sanaç

¹⁶ 12 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 1 nolu "Geçici Kanun" ile DP yöneticilerinin ve bunların suçlarına katılanların yargılanması amacıyla Yüksek Adalet Divanı'nın kurulması kararlaştırıldı. Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve Yüksek Adalet Divanı'na verilip verilmemelerinin gerekip gerekmediğine karar vermek üzere de Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturuldu. Yüksek Adalet Divanı'nın kararları kesin olduğundan hiçbir itiraz ya da temyiz imkânı yoktu. Sadece ölüm cezalarının infazı MBK (Milli Birlik Komitesi)'nin onayına bırakılmıştı (Resmi Gazete 14 Haziran 1960: 1534). 6 Ekim 1960 tarihli MBK'nin 16 nolu kararı ile de Yüksek Adalet Divanı (YAD) Başkanlığına Yargıtay 1.Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol, YAD başsavcılığına da Yüksek Soruşturma Kurulu üyesi Altay Ömer Egesel getirilmiştir (Resmi Gazete 7 Haziran 1960: 2289).

yargılanma döneminde yaşadıklarını kendisine saklamayı tercih ederken bu davanın sanıklarından Fikri Karanis, sonradan kaleme aldığı “Koltuk Değ-neğinde Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi” adlı eserinde, duruşmanın ilk günü hakkındaki izlenimlerini paylaşmıştı. Yargılananların duygularına da bir nevi tercüman olan Karanis’in satırlarında Yassıada’daki yargılamaların, sonucu belli olan bir amaca hizmet ettiklerine vurgu yapılmıştı:

“Aylar geçmiş, nihayet Anayasayı İhlal Davasının günü gelmişti... Biz Trabzon milletvekilleri en arka sırada idik. Bizim arkamızda; tepemizde diki-len silahlı Mehmetçikler, onların arkasında da 200 civarında, anfi şekline sokulmuş sıralarda oturan sanık yakınları vardı. Sol tarafta 500 civarında seyirci, sıraları tıklım tıklım doldurmuştu... İddialar okundu, duruşmalara başlandı. İlk celselerde mahkemenin reisi Başol’un uygulayacağı taktik belli olmuştu. Sanıkları Bayar ve Menderes aleyhinde konuşurmak! Bir yandan da... Kumandanla iddia makamının müşterek çalıştığı anlaşıldı... İddianame-nin can alıcı noktası Bayar Menderes ikilisinin dikta yönetimine gittikleri idi. Milletvekillerini, liderleri suçlayıcı yöne sevk ettikleri takdirde iddia makamı en büyük desteği içimizden bulmuş olacaktı...” (Karanis 1994, 454).

14 Ekim 1960 tarihinde 19 ayrı dava halinde başlayan ve daha sonra 17’sinin birleştirilmesi ile Anayasayı İhlal Davası altında sürdürülen Yassıada Davaları¹⁷, 15 Eylül 1961 tarihinde sona ermiş sanıklar için ise zorlu süreç henüz bitmemişti. 17 aylık sıkıntılı bir dönemin sonunda genellelikle kaderciler bir anlayışa bürünen Yassıada sanıkları, sessizce akıbetlerini beklemişlerdi:

“...Aylardır devam eden Anayasayı İhlal Davası nihayet bitmişti. 15 Eylül 1961 günü, temiz açık bir havada mahkeme binasının arkasında öbek öbek bulduğumuz yerlere oturarak sıramızı beklemeye başladık. Kimi taşların üzerine tünemiş, sırasını beklemekte, iki başını ellerinin arasına almış düşünmekte. Sanıklar, milletvekili seçildikleri illerin harf sırasına göre birer ikişer gruplar halinde, kararın tefhim edileceği salona girmekteler. Hediyesinin ne olduğunu öğrenenler diğer kapıdan çıktıkları için içerde olup bitenlerden haberdar değiliz... Hep meraktayız ama üzerimizde bir hafiflik var ki... her halde ana kaynağı 17 aylık bir stresten sonra ne olacaksa olsun tarzındaki kaderciliğin getirdiği “sonuca rıza” göstermekten ibaretti...” (Karanis 1994: 457-458).

Bu satırları kaleme alan Fikri Karanis, beraat eden sanıklar arasında yer almanın mutluluğunu yaşarken, Pertev Sanaç’ın 30 Ocak 1961 tarihinde malları üzerinden haciz kaldırılmış olmasına rağmen beraat talebi gerçekleşmemiş, hakkında beş yıl ağır hapis cezası verilmiştir (Arslan 2011: 450; Milliyet 31.01.1961: 5; Milliyet 16.09.1961; Akis 18.09.1961). Yassıada’da genel olarak ise 15 idam, 31 müebbet hapis, 418 sanık hakkında 6 ay ila 20

¹⁷ Bu davalardan Ticaret Bakanı İbrahim Sıtkı Yırcalı’nın yolsuz kredi suçuyla suçlandığı Değirmen Davası, zaman aşımı nedeniyle düştüğü için diğer 17’si Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir (wikipedia.org/Yassıada Yargılamaları,Erişim: 07.08.2015).

yıl arasında değişen hapis cezaları, 123 sanık hakkında beraat ve 5 sanık hakkındaki davaların¹⁸ düşmesi kararları verilmiştir (Milliyet 16.09.1961).

Sonuç

1954 yılında TBMM'de teşrii faaliyetleri başlamış olan Demokrat Parti Trabzon Milletvekili Pertev Sanaç, 27 Mayıs 1960 Darbesine kadar aralıksız bu görevini sürdürmüştür. Yaklaşık altı yıllık görevi süresince hem Meclis'te hem de DP Grubunda etkin bir rol üstlenmemiştir. Savunmalarında rahatsızlığı ve yapısı nedeniyle heyecandan uzak duran mülayim bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulayan Sanaç, böylece bu tutumunun sebebinin de açıklamıştır. DP Grup Zabıtları üzerinde genel bir inceleme yapıldığında da bu durum açık olarak görülmektedir.¹⁹

Avukatı Ruhi Eyüboğlu tarafından yapılan savunmasında Pertev Sanaç'ın Menderes'e muhalif "yaylacı" milletvekilleri arasında yer aldığı belirtilmiş hatta buna delil olarak Trabzon'da yayınlanan DP karşıtı Halk Gazetesi'nin ilgili nüshaları mahkemeye sunulmuştu. Fakat bu iddia, Pertev Sanaç'ın kızı tarafından kesin bir dille yalanlanmıştır. Babasının hiçbir şekilde yaylacı olmadığını aksine Menderes'in destekçisi olduğunu belirten Pertev Sanaç'ın kızı Ayhan Hanım, savunmada böyle bir iddiada bulunulmasının nedenini Yassıada'nın şartlarına bağlamıştır (Sözlü görüşme 30.01.2015). Nitekim Sanaç'ın milletvekilliği süresince sergilediği tutum ve Yassıada'da Pertev Sanaç tarafından yapılan müdafaalarda "yaylacı" olduğuna dair bir ibarenin mevcut olmaması da kızını teyit etmektedir. Çünkü Milletvekilliği döneminde Menderes'e karşı hiçbir muhalifliği görülmeyen Sanaç, DP döneminin en çok eleştirilen Tahkikat Encümeni kurulması, bu encüme ne olağanüstü yetkiler tanınması gibi kanun tekliflerinin lehinde oy kullanmıştır. Üstelik avukatı tarafından yapılan savunmada aksi belirtilmiş olsa da, gerek ifadesinde gerekse kendi el yazısı ile kaleme aldığı savunmasında bunu cesaretle dile getirmekten de çekinmemiştir.

Savunmalarında kişiliği hakkında bilgiler veren ve aleyhindeki tüm suçlamaları reddeden Pertev Sanaç'ın, birçok Demokrat Partili milletvekili gibi rahatsızlık duyduğu temel nokta vatana ihanet suçundan yargılanmış olmaktır. İstiklal Madalyası sahibi olan, ömrü vatan ve devlet hizmetlerinde geçmiş bir kişi için şüphesiz bu suçlama çok ağırdır. Birçok Yassıada sanığı ilerleyen yıllarda hatıralarını kaleme alırken Sanaç, bu ağırlığı hissetmiş ve ne tutukluluk dönemi ne de sonrasına dair yaşadıkları hakkında ailesi ile dahi paylaşımında bulunmamıştır (Sözlü görüşme 30.01.2015).

Pertev Sanaç, 15 Eylül 1961 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği karar gereğince beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yassıada'da yargılandık-

¹⁸ Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümnü Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz. Ayrıca Konya eski Valisi Cemil Keleşoğlu da Yassıada'da intihar ederek yaşama veda etmiştir (Türkiye Çalışmaları Grubu 2010, 12-13).

¹⁹ Ulaşabildiğimiz DP Grup Zabıtlarında Pertev Sanaç'ın değerlendirmesi veya konuşmasına rastlanmamıştır.

tan ve karar açıklandıktan sonra Kayseri Cezaevi'ne nakledilen Pertev Sanaç, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilip 18.10.1962 tarihinde yürürlüğe giren 78 sayılı Af Kanunu'ndan yararlanan 282 Yassıada mahkûmu arasında yer almıştır (Milliyet 19.10.1962).²⁰

Afla serbest kaldıktan sonra ısınamadığı siyasete tekrar dönmeyi düşünmeyen Pertev Sanaç, Ankara'da eski DP milletvekillerinden Mazlum Kayalar ile birlikte avukatlık yapmaya başlamıştır. 1967 yılının Mayıs ayında Merkez Bankası'nın Müdürler Kurulu üyeleri arasına girmiştir. Fakat kalbinden rahatsızdır. Kalp rahatsızlığı gittikçe artan Sanaç, 13.09.1967 tarihinde vefat ettiği Ankara'da defnedilmiştir (Milliyet 05.10.1967), (Cumhuriyet 15.09.1967).

KAYNAKÇA

Akis, 18.09.1961.

Akşam, 03.01.1956.

ARSLAN, Zehra (2011). *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ARSLAN, Zehra (2013). "Osman Turan'ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıada'da Yargılanması", *Turkish Studies*, Volume 8/7.

ARSLAN, Zehra (2014). "Demokrat Parti'nin Muhalif Siyasetçilerinden Trabzon Milletvekili Hüseyin Sabri Dilek (1954-1961)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 211.

Aydın Tarihi, 06.04.1957 (1-30.04.1957).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), 010.09/5.15.1.

B.C.A., Yassıada Tutanakları, 10.09/1.4.1,30.08.1960.

B.C.A, 010.09/54.160.2, 11.08.1961, 14.

B.C.A, 010.09/55, 161.1.46, 23.05.1961.

B.C.A, 010.09/54.160.2, 11.08.1961.

Cumhuriyet, 15.09.1967.

Halk, 24.12.1958.

Halk, 25.12.1958.

KARANİS, Fikri (1994), *Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul.

Milliyet, 09.02.1959.

Milliyet, 01.06.1960.

Milliyet 15.09.1961.

Milliyet, 16.09.1961.

Milliyet, 31.01.1961.

Milliyet, 19.10.1962.

Milliyet, 05.10.1967.

²⁰ 251 mahkûm, kanun yürürlüğe girer girmez yararlanmıştır. Mahkûmlardan 18'i hasta oldukları için daha önce serbest bırakılmışlar, 6 mahkûm ise tutukluluk dönemlerinde hayatlarını kaybetmişlerdi.

- Milliyet, 15.02.1955.
Milliyet, 03.01.1956.
Resmi Gazete Sayı: 8940, 25.02.1955.
Resmi Gazete, Sayı: 10661, 22.11.1960
Resmi Gazete Sayı:10491, 28.04.1960.
Resmi Gazete Sayı: 10525, 14.06.1960.
Resmi Gazete Sayı:10623, 7 Haziran 1960.
TBMM Zat ve Sicil Dosyası, Devre: X, Sicil: 2185, Defter No: 1259.
TBMM Albümü, cilt: 2, X.Yasama Dönemi, TBMM Yayınları.
TBMM, Dönem: 10, cilt: 4, Birleşim: 33, 28.01.1955, s. 209-210.
TBMM, Dönem: 10, cilt: 5, Birleşim: 40, 14.02.1955, s. 98-100
TBMM, Dönem: 10, cilt: 5, Birleşim: 47, 23.02.1955, s.553.
TBMM Tutanakları, Devre: XI, B: 76, O: 1, 03.06.1959, s.433.
TBMM Tutanakları, Devre: XI, İ: 58, C: 1, 18.04.1960, s.180-195.
TBMM Tutanakları, Devre: XI, İ: 61, C: 4, 27.04.1960, 270-309.
Türkiye Çalışmaları Grubu (2010). 50.Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak, SDE, Ankara.
Yeniyol, 15.09.1953.
Sözlü Tarih Çalışması: Pertev Sanaç'ın Kızı ve Fikri Karanis'in Ağabeyinin Eşi Ayhan Hanım'la yapılan 30.01.2015 tarihli sözlü görüşme.
İnternet: wikipedia.org/Yassıada Yargılamaları,Erişim: 06.08.2015.